

“Selefilik ve Tarihi Arka Planı” Konulu İlmî İstişare Toplantısı

Scientific Consultation Meeting on “Salafism and Its Historical Background”

Muhammed Sait YİĞİT*

Öz

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu'nun görevlerinden biri de güncel dini oluşumları incelemektir. Güncel dini oluşumlar içerisinde varlığını en çok hissettiren dini hareketlerden biri de "Selefilik" adıyla tezahür eden gruplardır. Ancak "Selefi" nitelendirmesi yahut "Selefi Akımı"nın kavramsal çerçevesi net bir zemine oturmamaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulu bu problemi göz önünde bulundurarak Selefilik kavramsal çerçevesi, tasnifi, teolojisi ve bu olguya nasıl yaklaşılması gerektiğine dair tespit ve tekliflerin belirlenebilmesi için "Selefilik ve Tarihi Arka Planı" başlıklı ilmî istişare toplantısı düzenlemiştir. 7-8 Aralık 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen toplantıda "Selefilik" konusu bu alanda ihtisas sahibi akademisyenler tarafından etraflıca ele alınmıştır. Bu yazı, mezkur toplantı hakkında ilim camiasına bir nebze de olsa bilgi sunma ve tanıtma amacı taşımaktadır.

Abstract

One of the duties of the Supreme Council of Religious Affairs, which is the highest decision-making and advisory body of the Presidency of Religious Affairs, is to examine current religious formations. One of the religious movements that make their presence felt most among current religious formations is the groups that manifest themselves under the name of "Salafism". However, the definition of "Salafi" or the conceptual framework of the "Salafi Movement" is not established on a clear basis. Taking this problem into consideration, the Supreme Council of Religious Affairs organized a scientific consultation meeting titled "Salafism and Its Historical Background" in order to determine the conceptual framework, classification, theology of Salafism and determinations and proposals on how this phenomenon should be approached. At the meeting held on 7-8 December 2023, the issue of "Salafism" was discussed in detail by academics specialized in this field. This article aims to provide and introduce some information to the scientific community about the meeting in question.

* Uzman, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, Ankara, Türkiye / e-Posta: m.s.yigit12@hotmail.com / Orcid ID: 0000-0003-0168-7820

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
21.06.2024	24.06.2024	30.06.2024
DOI	10.18403/emakalat.1503212	

Anahtar Kelimeler: İslam Mezhepleri Tarihi, Selefi, Ehl-i Sünnet, Ehl-i Hadis, Tebliğ.

Keywords: History of Ilamic Sects, Salafism, Ahl Sunnah, Ahl Hadith, notification

Toplantının Özeti

İslam dini ile ilgili konularda halkı aydınlatma ve ibadet yerlerini idare etme görevini Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Diyanet İşleri Başkanlığı uhdesine tevdi etmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığının dini konularda en yüksek karar ve danışma organı Din İşleri Yüksek Kurulu'dur. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun temel görevleri arasında halkı dini konularda aydınlatmak ve sahih dini bilgiyi topluma aktarmanın yanı sıra dünyada meydana gelen İslam dini ile ilgili oluşumları incelemek de bulunmaktadır. Kurulun bu görevi mevzuatta şu şekilde belirtilmiştir: *“Yurt içinde ve yurt dışında İslam dinine mensup farklı dini yorum çevrelerini, dini-sosyal teşekkülleri ve geleneksel dini-kültürel oluşumları incelemek, değerlendirmek, bu konularda ilmi ve istişâri toplantılar, konferanslar düzenlemek ve çalışmalar yapmak.”* Bunun yanı sıra Din İşleri Yüksek Kurulu'nun *“Yurt içinde ve yurt dışında İslam dini ile ilgili gelişmeleri, dini, ilmi faaliyetleri, neşriyatı ve dini propaganda mahiyetindeki çalışmalarını takip etmek, bunları değerlendirmek ve sonucu başkanlığa sunmak.”* görevi de bulunmaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulu'nun İnançlar ve Dini Oluşumlar Komisyonu, bu kanunî görevinin bilincinde olarak 7-8 Aralık 2023 tarihinde Ankara'da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkezinde *“Selefilik ve Tarihi Arka Planı”* başlıklı ilmi istişare toplantısını gerçekleştirmiştir. Kurul idaresi tarafından organize edilen program akademi camiasından alanın yetkin isimlerinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.

“Selefilik ve Tarihi Arka Planı” başlıklı ilmi istişare toplantısı iki gün boyunca Ankara'da gerçekleştirildi. İlahiyat fakültelerinden ilmi istişare toplantısına katılan akademisyenler ağırlıklı olarak Temel İslam Bilimlerinden, özellikle de İslam Mezhepleri Tarihi ve Kelam Anabilim dalında uzmanlaşan isimlerden oluşmuştur. Toplantının açılış konuşmasını yapan İnançlar ve Dini Oluşumlar Komisyonu başkanı Prof. Dr. Ali Avcu, bazı dini ve akademik yayınlarda zaman zaman *“Selefilik”* konusunda zihin karışıklığının olduğunu, bu karışıklığın da meselenin karmaşık olmasından kaynaklandığı ifade etti. Konuyla ilgili karışıklığın üç noktada düğümlendiğini ve bunun yazılan metinlere yansındığını belirten Avcu, ilmi istişare toplantısının bu noktalara çözüm üretmek amacıyla tertip edildiğini sözlerine ekledi. Birinci olarak *“Selefilik”* ne olduğunu anlamaya çalışarak sınırlarını keşfetmek, mezhep olup olmadığını değerlendirmek ve kimlere Selefi demenin doğru olacağını tespit etmek gerektiğini vurguladı. Nitekim tebliğ başlıkları incelendiğinde bu hususa riayet edildiği müşahade edilmektedir. Avcu, kafa karışıklığının yoğun olarak yaşandığı ikinci

nokta olarak ise Selefilğin itikadı ile alakalı konulardan meydana geldiğini söyledi. Bununla ilgili olarak “*Selefilğin kendine ait bir öğretisi, inancı var mıdır, şayet varsa bu inanç ve öğretisi Ehl-i sünnet ve'l-cemaat olarak tarihsel süreçte ortaya çıkmış olan anlayışın neresinde durmaktadır, Selefilik, Ehl-i sünnetten itikat olarak ayrılmış mıdır, ayrılmamış mıdır, ayrılmışsa ne kadar ayrılmıştır, hangi noktalarda, hangi hususlarda ayrılmıştır*” gibi soruların öne çıktığını belirtti. Üçüncü ve son olarak ise Selefilğin Ehl-i sünnet ile olan ilişkisinin ne olduğuna dair bir problem olduğunu ifade etti. Bu bağlamda “*Selefilik, Ehl-i sünnetin neresindedir? Ehl-i sünnetin içerisinde Selefî olarak adlandırabileceğimiz yapılar var mıdır? Selefilğin kendisi Ehl-i sünnet ve'l-cemaat mıdır? Yoksa biz bugün Selefilği Ehl-i sünnet ve'l-cemaat anlayışının dışında bir yerde mi konumlandıracağız?*” sorularına, ilmî istişare toplantısı boyunca cevap aranacağına ve çözüm önerileri sunulacağına inandığını belirtti.

Birinci oturum “Selefilğin Kavramsal Çerçevesi” başlığıyla Prof. Dr. Sönmez Kutlu'nun başkanlığında icra edildi. Oturumun ilk sunumunu Dr. Öğr. Üyesi İsmail Akkoyunlu “Sınırları Belirlenemeyen Bir Kavram: Selefilik” başlıklı tebliği ile gerçekleştirdi. Akkoyunlu, tebliğinde Selef kavramı ve “Selefilik” arasındaki ilişkinin boyutuna dikkat çekti. Selef kavramının klasik kaynaklardaki kullanımına dair örnekler sunarak kelimenin kavramsallaşma sürecine dair bilgiler paylaştı. Bazı kaynaklarda “Mezhebu's-selef” şeklindeki kullanımdan yola çıkarak, “Selefilğin” köklü bir geçmişe sahip olduğu iddialarının doğru olmadığını, söz konusu kullanımın lügat anlamıyla kaynaklarda yer bulduğuna temas etti. Selefilğin ne olduğu sorusu kadar, Selefilğin ne olmadığı sorusunun da konunun anlaşılabilmesi için önemli olduğuna vurgu yaptı. Selefilğin mezhep olup olmadığı sorusunu da tebliğinde ele alan Akkoyunlu, Selefilğin Hanbelilik, Ehl-i sünnet ve Vehhâbilik gibi kavramlarla ilişkisine dair tespitlerini paylaştı.

Birinci oturumun ikinci tebliğini, Doç. Dr. Gülşen Yağır Ahmetoğlu “Radikal Dinî Grupların Selefilği: İhvân-ı Müslimîn ve Cemâat-i İslâmî Eleştirisi” başlığıyla sundu. Doç. Dr. Gülşen Yağır Ahmetoğlu, konunun geniş kapsamlı olması sebebiyle tebliğini radikal dinî grupların genel karakteristik özelliklerini merkeze alarak sunacağını belirtti. Ahmetoğlu tebliğinde, radikal dinî grupların “Hakimiyet Allah'ındır” şeklindeki sloganı değer yargıları olarak idealize ettiklerini belirtti. “Hakimiyet Allah'ındır” sloganı ile oluşturdukları düşünce anlayışının temelinde insanın Allah'ın halifeliğini yeryüzüne hâkim kılmak, Allah'ın hükmüyle hükmedip bütün şirk ve bid'atı ortadan kaldırmak gibi hedeflere sahip olduklarına dikkat çekti. Bunun yanı sıra tebliğde, Mısır'da İhvân-ı Müslimîn ve Pakistan'daki Cemâat-i

İslâmî gibi önde gelen dinî ve siyasî hareketlerin radikal dinî gruplara etkisi ve bu gruplar tarafından eleştirildiği yönler ele alındı.

Oturumun son tebliğini, Prof. Dr. Hilmi Demir “19. Yüzyıl Sonrasında Selefilğin Tarif ve Tasnif Sorunu” başlığı ile sundu. Demir, 19. yüzyıldan sonra Selefilik kavramının tanımlanması ve tasnif edilmesi konusunda karışıklıkların bulunduğunu, bunun en önemli sebebinin ise “Selefilik” kavramının geçmişi ile olan bağının veya geçmişten kopuşunun yeterince tartışılmaması olduğunu savundu. Bunun yanı sıra tebliğde, birçok çalışmanın Selefilği, Ehl-i Hadis ve Hanbelî teoloji ile bir süreklilik içinde birlikte ele almasının da sorunun bir parçası olduğunu belirtti.

Prof. Dr. Hilmi Demir, 19. yüzyıldan sonra “Selefilik” kavramıyla kastedilen hangi grup olursa olsun merkezi konumda “tevhid” kavramının yer alacağına dikkat çekti. Söz konusu Selefilikte tevhidin üçlü taksimi ve onun üzerine bina edilen argümanların Ehl-i Hadis ve Hanbelî teolojide doğrudan bulunmayan iddialar taşıdığına da değindi. Demir, tevhid kavramı ile ilgili olarak Buhari’nin el-Câmiu’s-Sahîh’inin son bölümünü oluşturan Kitâbu’t-Tevhid bahsinde, haberî sıfatlar haricinde hiçbir şey bulunmadığını belirterek İbn Teymiyye’nin iddialarını genişleten İbn Abdulvehhab’da ise bugünkü Selefilğin tevhid ile ilgili iddialarının birçoğunu bulmanın mümkün olduğuna da temas etti. Sonuç olarak Demir, Selefilği gelenekte yer alan Ehl-i hadis ya da Hanbelî teolojinin bir devamı değil aslında gelenekten bir kopuş olarak tarihlemek ve ona göre tasnif etmek gerektiğini, bundan dolayı Selefilği Ehl-i Sünnet içinden çıkan bid’at bir fırka ya da yönelim olarak kabul edilmesini teklif etti. Böylece ilk oturum sonlandırılmış oldu.

İkinci oturum “Selefilğin Teolojisi” başlığı ile Prof. Dr. Hilmi Demir’in başkanlığında başladı. Oturumun ilk tebliği Prof. Dr. Mehmet Evkuran’ın “Selefilğin Teorik ve Teolojik Yapısı Üzerine” başlığı ile sunuldu. Evkuran’ın tebliği genel olarak Selefilğin modern dönemde öne çıkmasına yol açan nedenler üzerine yoğunlaştı. Bunun yanı sıra Selefilğin, toplumsal değişim, modernleşme ve sekülerleşme karşısında hangi dinsel ve toplumsal kaygıları temsil ettiğine dair analizler barındıran bir tebliğ oldu.

Evkuran’a göre Selefilik ile ilgili kavramsal analizler, bu kavramın İslam öncesi köklerini ortaya koymaktadır. Birçok toplumda görülen ve maziye ayrı bir önem atfetme ve bugünü yönetme ihtiyacı Araplarda ‘ataların yoluna tâbi olma’ şeklinde belirlemiştir. Geçmişin kutanması, yeniliklerden ve farklılıklardan kuşku duymayı doğurur. Bu noktadan hareketle Evkuran, “*Selefilik tarafından temsil edilen ‘İslamî özcülük’ değişime karşı sabitliği, çoğulculuğa karşı özcülüğü, akla karşı nassı, ibtida yerine ittiba’yı savunur. Dinî konularda katı nassçı*

ve literal tutumu benimsediği için kelim, felsefe ve tasavvufu dinden uzaklaşma sayar. Tarihe bakış da kötüye gidiş, özden uzaklaşma ve çürüme düşüncesine bağlıdır.” tespitlerinde bulunur.

Günün son tebliğini ise Prof. Dr. Faruk Sancar “Sünni Teoloji Bağlamında Selefilik” başlığıyla sundu. Sancar, tebliğinde “sünni teoloji” açısından selefiyenin konu hakkındaki iddialarının nasıl görüldüğünün anlaşılmasına yardımcı olacak bazı bilgilere ve çıkarımlara yoğunlaşacağını belirtti. Sancar, Selefi düşünce tarzının kökenlerinin İslam’ın erken dönemlerine kadar gittiğini ifade etti. Buna bağlı olarak hicri II. ve III. asırlardan itibaren “Ehlü’l-hadis”, “Ehlü’l-eser” ve “Ashâbu’l-hadis” gibi isimlerle anılan toplulukların ortaya çıktığını ve bunların etkilerini günümüze kadar kesintisiz devam ettirdiklerini sözlerine ekledi. Çağdaş Selefi hareketlerin tamamında, bu zihniyetlerin temel kabullerinin görüleceğini de söyledi.

İkinci gün ilk oturum Prof. Dr. Mehmet Ali Büyükkara’nın “Selefilik Tarihi Arka Planı” başlığıyla gerçekleştirildi. Oturum, Prof. Dr. Zeki İşcan’ın sunduğu “Selefilik-Selef İlişkisi ya da İlişkisizliği” başlıklı tebliğ ile başladı. İşcan, selef dönemini Sünni teoloji için “aşırılık fenomeni” olarak niteledi. Selefi düşüncede, tarihte olmama duygusunun bastırıldığını ve imanın en güzel veçhesinin bu dönemde yaşandığı dile getirilmek suretiyle “dinsel bilincin kışkırtıldığını” ifade etti. Selefilik nezdinde “selefi” cazip kılan etkenlerin başında, selefin bir kitap değil bir hayat olması, bunun da bilimsel bir yöntemle sahip olmayı gerektirmediği tespitine yer verdi.

İşcan, Selefi anlayışın Ehl-i sünneti belirleme hevesinde olduğunu, İslam’ı evrensel boyuta kapatma ve Ehl-i sünnetin çeşitliliğini örtme konumunda bulunduğunu ifade etti. İşcan’ın önemli tespitlerinden biri de “*Selef bir başlangıç noktasıdır. Hayat, bu başlangıç noktasından yukarıya doğru bir trendin adı olmalıdır. Hâlbuki selefilikte ve selefilikğin etkisi altına girmiş Ehl-i sünnet anlayışında selef-i salihin, başlangıç noktası değil ideal bir son noktadır.*” cümlesiydi.

Oturumun ikinci tebliğini Doç. Dr. Kadir Gömbeyaz sundu. Gömbeyaz tebliğini “Selefilik-Haricilik İlişkisi ya da İlişkisizliği” başlığı ile sundu. Tebliğde öne çıkan tespitlerden biri Selefilik ile Haricilik arasında organik bir ilişki bulunmadığıydı. Ancak Selefilik, dini anlama, yaşama ve hüküm çıkarma gibi konularda selef neslini ölçü alan bir yaklaşım benimseyen Ehl-i hadis ve Hanbelilik çizgisinden uzaklaşp aykırı hareketleri ve siyasi tutumu dolayısıyla Ezârika üzerinden oluşturulmuş Haricilik algısı ile özdeşleştirildiğini ifade etti. Gömbeyaz’ın tespitine göre Selefilik, Haricilikle irtibatlandırılması bir yakıştırmadan ibarettir. Bunun nedeni ise muhalifler tarafından hareketi değersizleştirmek, hakkında meşruiyet problemi oluşturmak ve siyaseten müdahaleyi meşru hale getirmektir. Kısacası Gömbeyaz,

Selefilik-Hâricilik ilişkisinin bilimsel bir mahiyetten ziyade siyasi veya sosyolojik gayelerle yapılmış bir yakıştırma olduğunu belirtmektedir.

Üçüncü tebliği Dr. Öğr. Üyesi Muhyettin İğde “Selefilik-Hanbelilik İlişkisi” başlığıyla sundu. İğde, mezhep ve dini akımların birbiriyle olan ilişkilerinin anlaşılabilmesi için tarihi arka planı ve zihniyet kodlarının belirlenmesinin önemli bir noktayı teşkil ettiğine değindi. Hanbeliliğin de diğer oluşumlarda olduğu gibi, doğrusal bir zeminde ilerlemiş homojen bir yapılanma olmadığına dikkat çekti. Bunun doğal bir yansıması olarak Hanbelilik içerisinde farklı anlayış ve ekollerin var olduğuna işaret ederek, bunların en önemlisinin Hallâl’in temsil ettiği ilmi ekol ile Berbehârî’nin temsil ettiği aktivist ekol olduğunu belirtti.

İğde, tarihsel süreçte Hanbeliliğin iki önemli fikri kırılma yaşadığına dikkat çekti. Birincisinin İbn Teymiyye ile, ikincisinin Muhammed b. Abdulvehhâb ile gerçekleştiğini savundu. İbn Abdulvehhâb’ın ehl-i hadis ve Hanbeli çizgide önemli bir kırılmaya sebep olduğu ve Selefilik kavramının onunla birlikte kullanıma girdiğini aktardı. İğde’nin tespitine göre, İbn Abdulvehhâb öncesi dönem için ehl-i hadis ve Hanbeli çizgiyi tanımlamak üzere modern dönemde kullanım alanına giren Selefilik kavramını tanımlamak kavram karmaşasına yol açan metodolojik bir hatadır. Bundan dolayı Ehl-i hadis ve Hanbeli ekolün ilk dönemleri hakkında “Selefi” tabirini kullanmak hatalı bir yaklaşımdır.

Oturumun dördüncü tebliği ise Dr. Öğr. Üyesi Ebru Koçak tarafından “Reddiye Metinleri Bağlamında Vehhabilik-Hanbelilik İlişkisi” başlığıyla sunuldu. Genel olarak Hanbelilik ile Vehhâbîlik arasındaki ilişkiye odaklanılan tebliğde, XVIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIX. yüzyılın başlarında Hanbeli kimlikleri ile öne çıkan bazı âlimlerin Vehhâbîlik üzerine kaleme aldıkları metinler üzerinden bir perspektif sunuldu. Koçak’ın tebliğine göre reddiye yazan ulema, ele aldığı konular arasında iman meselesini ilk sıralarda zikretmiş, buna bağlı olarak tartışmaların temel odağında tevhid meselesi yer almıştır. Bu noktadan hareketle amellerin imandan bir parça olmadığı ve kelime-i tevhidi söyleyen kimsenin tekfir edilemeyeceği savunulmuştur. Ayrıca tebliğde reddiye yapan ulemanın, eski kavimlerin düştüğü şirk ve inkara kıyasla ümmetin tekfir edilmesinin doğru olmadığını savunduğu aktarılmıştır.

İlmî istişare toplantısının son tebliği Prof. Dr. Rıfat Türkel’in sunduğu “Selefilik-Vehhabîlik İlişkisi” başlıklı tebliğ oldu. Türkel, Selefilik-Vehhâbîlik ilişkisini tarihsel süreç, kaynakları ve 20. ve 21. yüzyıldaki boyutlarıyla ele aldı. Selefililiğin tarihi sürecinin genellikle

Ashâbu'l-Hadîs ve Ahmed b. Hanbel dönemi, İbn Teymiyye ve öğrencileri dönemi, Muhammed b. Abdulvehhâb dönemi ve günümüz Selefiliği olmak üzere 4 aşamada değerlendirildiğini belirtti. Ayrıca kaynakları boyutuyla Selefilik-Vehhâbilik arasında önemli bir irtibat bulunduğuna dikkat çekti. Türkel, Vehhâbiliğin kurucu figürü olan İbn Abdulvehhâb'ın, kendisini bir Hanbeli olarak takdim ettiğini ifade ederek onun geleneksel Selefilikle irtibatının bulunduğunu aktardı.

İlmî istişare toplantısını son oturumu "Değerlendirme ve Sonuç Oturumu" olarak gerçekleştirildi. Prof. Dr. Abdurrahman Haçkalı'nın başkanlık ettiği oturumda Prof. Dr. Ali Avcu, Prof. Dr. Sönmez Kutlu ve Prof. Dr. Mehmet Dalkılıç konuşmacı olarak kürsüde bulundular. Konuşmacılar ve diğer katılımcıların yaptıkları değerlendirmeler ile iki gün süren toplantı sona ermiş oldu. Tebliğlerin müzakereleri ve sonuç oturumunda katılımcıların değerlendirmeleri kitap formatında Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanarak okuyucuların istifadesine sunulacaktır.